

ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ

ΜΙΑ ΟΜΙΛΙΑ *

Τὸ δὲ θεῖον καλόν, σοφόν, ἀγαθόν καὶ πᾶν ὅ,τι τοιοῦτον. τούτοις δὴ τρέφεταιί τε καὶ αὐξεται μάλιστα γὰρ τὸ τῆς ψυχῆς πτέρωμα· αἰσχροῦ δὲ καὶ κακῶ καὶ τοῖς ἐναντίοις φθίνει τε καὶ διόλλυται.

(ΠΛΑΤΩΝ Φαίδρω 246 e)

Δεσποινίδες,

ΕΝΑ ΜΕΓΑΛΟ ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ πρώτα-πρώτα διὰ τὴν εὐγενικὴν σας πρόσκλησιν νὰ σᾶς ὀμιλήσω κατὰ τὴν ὥραίαν καὶ σεμνὴν αὐτὴν τελετὴν. Τὸ αἰσθάνομαι ὡς ἐξαιρετικὴν τιμὴν καὶ βαθυτάτη εἶναι ἢ συγκίνησίς μου, ὅτι μοῦ δίδετε τὴν εὐκαιρίαν νὰ συνδεθῶ μὲ μίαν στιγμὴν τῆς ζωῆς σας τόσο ἐπίσημον, τόσο σημαντικὴν.

Καὶ τὴν αἰσθάνομαι πολὺ καλὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν. Εἶναι στιγμή συλλογῆς καὶ συγκεντρώσεως, ποὺ ἓνας κόσμος ὀλόκληρος ἀπὸ ἀναμνήσεις καὶ αἰσθήματα, ὄνειρα καὶ σκέψεις, ἀγωνίαν καὶ ἐλπίδας, σὰν ἀστείρευτον πηγῆς ἀνάδρυσμα, σιγοτραγουδεῖ μέσα εἰς τὰ στήθη σας διὰ τὴν ζωὴν, ποὺ ἀφήνεται ὀπίσω σας, ὅπως τὴν ζῆτε τώρα μὲ τὰς πλουσίας τῆς ἐσωτερικᾶς ἀπηχῆσεις, διὰ τὴν ζωὴν, ποὺ ἀνοίγεται ἐνώπιόν σας, ὅπως τὴν ζῆτε τώρα πάλιν μὲ τὴν φαντασίαν καὶ τοὺς πόθους σας. Κάθε λόγος, βαθυστόχαστος καὶ ἂν εἶναι καὶ καλοπροαίρετος, ἔρχεται σὰν περισπασμὸς ἐξωτερικὸς, σὰν παράφωνος ἐνόχλησις νὰ διακόψῃ τὴν ἐσώψυχον ἁρμονίαν τῆς σιγηλῆς αὐτῆς συγκεντρώσεως. Καὶ εἶναι τόσο μηδαμινὰ τοῦ λόγου τὰ στολίδια, ὅταν ἡ εὐγλωττία τῆς καρδιᾶς ὀμιλῇ !

Καὶ ὅμως, τί παράξενον ! Αἰσθάνεσθε ταυτοχρόνως, εἶμαι βέβαιος, πὼς ἡ στιγμή αὐτὴ δὲν εἶναι κάτι, ποὺ ἀφορᾷ τὸν ἐσωτερικὸν σας ἀποκλειστικῶς κόσμον, τὸν κόσμον ποὺ στολίζει καὶ πλουτίζει ἢ σιωπὴ καὶ ὁ λογισμὸς. Εἶναι καὶ τῆς ζωῆς σας τῆς ἐξωτερικῆς ἓνας σταθμὸς σημαντικὸς. Αἱ σκέψεις

[ΣΗΜ. Εἰς τὸ Ὑπόμνημα, σελ. 54, ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς διὰ τὴν ὀμιλίαν ταύτην :

« Εἰς τὰς μαθητριάς, ποὺ ἐπρόκειτο ν' ἀφήσουν τὸ σχολεῖον, διὰ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ σχολεῖον ἢ καὶ εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, δὲν ἐνόμισα, ὅτι εἶχα καλύτερα πράγματ' ἀπὸ τὸν κλάδον μου νὰ εἰπῶ παρὰ ὅσα μοῦ ὑπηγόρευσεν ἡ ἀγάπη μου καὶ ἡ πίστις μου πρὸς τὸν Πλάτωνα — μία πίστις χρονολογουμένη ἀπὸ τὰ μαθητικά μου χρόνια, ἢ ὅποια καὶ ἀπετέλεσε τὸ κυριώτερον ἐλατήριον νὰ σπουδάσω φιλολογίαν. »]

* Ἡ ὀμιλία αὐτὴ ἔγινε πρὸς τὰς ἀποφοιτώσας μαθητριάς τοῦ Ἀμερικανικοῦ Κολλεγίου Θηλέων εἰς τὸ Ἑλληνικὸ κατὰ τὴν ἐπίσημον ἀπονομὴν τῶν πτυχίων τὴν 21. Ἰουνίου 1932. Τὴν δημοσιεύω ἐδῶ, διότι πιστεύω, ὅτι καὶ εἰς ἄλλους, ὅχι μόνον δι' ὅσους ἀρχίζουν τώρα τὴν κοινωνικὴν των ζωὴν, τὸ εὐαγγέλιον τῆς κατὰ Πλάτωνα παιδείας θὰ ἠμποροῦσε νὰ φέρῃ ἢ νὰ δυναμώσῃ τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ιδέας τὴν λατρείαν. Τὴν μορφήν προσφωνήσεως διετήρησα, διότι δὲν ἤθελα νὰ ἐπιφέρω μεγάλας μεταβολάς, μήτε νὰ μεταβληθῇ ὁ « εὐαγγελισμὸς » τοῦ φιλοπλάτωνος εἰς πραγματεῖαν φιλολόγου. Ἀπὸ τὴν ἐκφωνηθεῖσαν ὀμιλίαν διαφέρει τὸ δημοσιευόμενον κείμενον εἰς φραστικὰς μόνον λεπτομερείας καὶ προσθήκας τινάς. Ὅμιλῶν τότε χωρὶς χειρόγραφον καὶ ἔχων διαρκῶς ὑπ' ὄψιν μου τὸν διαθέσιμον χρόνον, εἶναι φυσικὸν νὰ παρήλλαξ' ἀκουσίως ἢ συνειδητὰ νὰ παρέλειψ' ἀρκετὰ πράγματα. Τὰ παραδείγματά μου ἐπῆρα κατὰ προτίμησιν ἀπὸ τὸν Φαίδωνα, ὅχι μόνον διότι παρουσιάζει ὠλοκληρωμένην τὴν μορφήν τοῦ Σωκράτους, ἀλλὰ καὶ διότι διδάσκει εἰς τὴν τελευταίαν τάξιν, καὶ ἠμποροῦσα ἐπομένως νὰ τὸν προὑποθέτω ὡς γνωστὸν καὶ πρόσφατον εἰς τὰς προσφωνουμένας.

καὶ τὰ αἰσθήματα τῆς στιγμῆς αὐτῆς — τὸ αἰσθάνεσθε αὐτὸ πολὺ καλὰ — ἔχουν βέβαια τὴν ἀφειρηρίαν των μέσα σας, μέσα σας καὶ τὸ κέντρον των· ἀλλ' ὅμως προεκτείνονται καὶ ἀπηχοῦν καὶ εἰς ἄλλων πολλῶν τὰ στήθη, ἐκείνων ποὺ σᾶς ἀγαποῦν καὶ ἐκείνων ποὺ ἀγαπᾶτε. Καὶ αἰσθάνεσθε ἀκόμη, πῶς ἡ προέκτασις αὐτῆ σᾶς εἶναι ἀναγκαία, σᾶς εἶναι χρήσιμος, ἔστω καὶ διὰ νὰ ζήσετε πλουσιώτερα καὶ θαυότερα τῆς στιγμῆς αὐτῆς τὰ αἰσθήματα, ὡς αἰσθήματα ἰδικά σας. Διότι ὅλοι ἡμεῖς, ὅσοι συνεκεντρώθημεν ἐδῶ, καὶ ὅλοι ἐπίσης ἐκεῖνοι, ποὺ εἶναι μακρὰν καὶ ποὺ μὲ τῆς ψυχῆς σας τὰ μάτια αἰσθάνεσθε πολὺ κοντά σας, εἰς τὴν φαντασίαν σας, εἰς τὴν σκέψιν σας, εἰς τὴν καρδίαν σας, ἀκόμη καὶ ὅλοι ἔσοι ἔσθησαν διὰ τὸν ἄλλον κόσμον, ἀλλὰ δὲν ἔσθησαν διὰ τὴν ἀγάπην σας — ὅλος αὐτὸς ὁ κόσμος τῶν ἀγαπημένων σας ζῆ μέσα εἰς τὴν ἰδίαν μὲ σᾶς ἀτμόσφαιραν, δονεῖται τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἀπὸ τὴν ἰδίαν, ὅπως καὶ σεῖς, συγκίνησιν. Κάποιος πρέπει νὰ εὔρεθῆ, ποὺ θὰ δώσῃ ἔκφρασιν εἰς ὅ,τι ὅλους μας αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἀπασχολεῖ.

Ὁ κληρὸς ἔπεσεν εἰς ἐμέ. Σᾶς εὐχαριστῶ καὶ πάλιν καὶ θὰ προσπαθήσω ἀνάξιος νὰ μὴ φανῶ τῆς σοβαρᾶς στιγμῆς. Ἄλλ' ὅμως μὴν τὸ λησμονεῖτε· μηδαμινὰ τοῦ λόγου τὰ στολίδια, ἂν συγκριθοῦν μὲ τῆς καρδιᾶς τὴν εὐγλωττίαν!

Διὰ τὴν χαρὰν καὶ τὴν ὑπερηφάνειαν ποὺ σᾶς κατέχει, ὅταν ἀναπολήτε τὸν δρόμον ποὺ ἐπεράσατε μὲ κόπους καὶ μὲ τιμὴν, δὲν θὰ ζητήσω νὰ σᾶς ὀμιλήσω ἐγὼ μὲ τ' ἄψυχα, τὰ τυπικὰ τὰ λόγια ἐνὸς προσκεκλημένου. Οὔτε θὰ τολμήσω μὲ βεβήλου πόδι νὰ πατήσω τὸν ἀκήρατον ἑαρινὸν λειμῶνα τοῦ προσωπικοῦ σας κόσμου, ὅπου φυτρῶνουν μοσχομύριστα τῶν πόθων σας τὰ ἄνθη, καὶ φτερουγίζουν λαμπρόχρωμες, εἰς ἓνα φῶς φαντασίας καὶ τρυφερότητος, οἱ πεταλοῦδες τῶν ὀνείρων σας.

Τῆς ὀμιλίας μου ἀφειρηρία θὰ εἶν' ἓνα ἐρώτημα· ἓνα ἐρώτημα, ποὺ συνειδητὰ ἢ ἀνομολόγητα τὴν στιγμὴν αὐτὴν τῶν ἀναμνήσεων καὶ τῶν ἐλπίδων προβάλλετε ἢ κάθε μία εἰς τὸν ἑαυτὸν της μ' ἓνα ἀγωνίας αἰσθημα — ἢ ἀπορίας, ἂν θέλετε, διὰ νὰ μὴ μεταχειρίζωμαι δυνατὰς λέξεις. Καὶ σᾶς ἐρωτᾶ μέσα σας μία φωνή: Καὶ τώρα; Ἐρώτημα, εἰς τὸ ὅποιον ὅλαι σας, ἀργὰ ἢ γρήγορα, θέλετε - δὲν θέλετε, θὰ πρέπη νὰ δώσετε μίαν ἀπάντησιν. Καὶ θὰ εἶναι ἡ ἀπάντησις αὐτῆ ἢ πρώτη σοβαρά, αὐτόβουλος ἀπόφασις τῆς ζωῆς σας. Καὶ τώρα;

Καταλαμβάνετε ἄλλωστε, ὅτι ἡ σημερινὴ ἡμέρα, ποὺ ἀφήνετε τὴν ζωὴν τοῦ σχολείου, διὰ νὰ εἰσέλθετε εἰς τὸ σχολεῖον τῆς ζωῆς, δὲν εἶναι κυρίως ἓνα τέλος, ἀλλὰ μία ἀρχή· ἀρχὴ τῆς ἀληθινῆς, τῆς προσωπικῆς σας ζωῆς. Ὅχι βέβαια πῶς τὸ σχολεῖον εἶναι κάτι ἔξω καὶ ξένον ἀπὸ τὴν ζωὴν· ζωὴ εἶναι καὶ τοῦτο. Ἄλλὰ διὰ τὸν ἄνθρωπον μόλις μετὰ τὸ σχολεῖον ἀρχίζει ἡ ζωὴ ἢ πραγματικὴ, διότι τότε μόνον ἀρχίζει νὰ ζῆ τὴν ζωὴν του μὲ ἰδικήν του προσωπικὴν εὐθύνην, τότε μόνον ἀρχίζει ὁ ἴδιος συνειδητὰ νὰ γίνεται ὁ ἀποκλειστικὸς δημιουργὸς καὶ τεχνίτης, μ' αὐτοτελείαν καὶ πρωτοβουλίαν, τῆς ζωῆς καὶ τῆς μοίρας του. Καὶ εἶναι βαρὺ καὶ δύσκολον πρᾶγμα ἡ εὐθύνη καὶ ἡ πρωτοβουλία, σοβαρὸν καὶ ἀγωνιώδες τὸ ἐρώτημα Καὶ τώρα;

Δὲν πρόκειται νὰ σᾶς ὀμιλήσω περὶ τῶν ἐπαγγελματικῶν φροντίδων, ποὺ θὰ σᾶς ἀπασχολήσουν. Οὐσιαστικῶς ἄλλωστε ἡ σημασία τῆς σημερινῆς ἡμέρας δὲν εἶναι, ὅτι ἀφήνετε τὸ ἐπάγγελμα τῆς μαθητρίας, διὰ ν' ἀκολουθήσετε τὸ ἐπάγγελμα τῆς φοιτητρίας ἢ τῆς ὑπαλλήλου ἢ τὴν ζωὴν μιᾶς κόρης τοῦ

σπιτιοῦ. Κάτι πολὺ θαυτότερον, ἀλλὰ καὶ πολὺ σοβαρότερον σᾶς ἀπασχολεῖ, πρέπει νὰ σᾶς ἀπασχολήσῃ, συνειδητὰ καὶ εὐσυνείδητα, ἀπὸ σήμερον· εἶναι τὸ πρόβλημα, ποῦ ἀνακύπτει ὀλοζώντανον ἐνώπιόν σας, τώρα ποῦ ἡ προσεχῆς καὶ προσωρινὴ σκέψις τοῦ πτυχίου ἔπαυσε νὰ συγκεντρῶνῃ τὴν προσοχήν σας : Ποία εἶναι ἡ θέσις σας, ποία εἶναι ἡ ἀποστολή σας, ποία ἡ κατεύθυνσις τῶν προσπαθειῶν σας, ὡς ἀνθρώπων, ὡς μορφωμένων ἀνθρώπων, ὡς γυναικῶν, ὡς Ἑλληνίδων γυναικῶν ;

Τὴν ἀπάντησιν μὴν περιμένετε ἀπὸ κανένα νὰ σᾶς τὴν δώσῃ· οὔτε γονεῖς οὔτε διδάσκαλοι οὔτε βιβλία οὔτε σχολεῖα ἀνώτερα δὲν τὴν προσφέρουν ἐτοιμὴν ἀντὶ χρημάτων ἢ σπουδῆς. Μόνοι σας, μὲ ἰδικάς σας προσπαθείας καὶ ἰδικήν σας εὐθύνην, πρέπει νὰ τὴν ζητήσετε, νὰ τὴν εὔρετε, νὰ τὴν κατακτήσετε. Καὶ ἂν ἐγὼ σήμερ' ἀνέλαβα νὰ σᾶς ὁμιλήσω διὰ τὸ πρόβλημα ποῦ σᾶς παρουσιάζεται τώρα ποῦ ἀφήνετε τὸ σχολεῖον, δὲν τὸ κάμνω μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ σᾶς δώσω μίαν ἀπάντησιν ἢ νὰ σᾶς τοποθετήσω εἰς ἕναν ἐτοιμον ἀνοιγμένον δρόμον τῆς ζωῆς· — αὐτὸ κανένας δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ κάμῃ, καὶ ὅποιος τὸ ἰσχυρίζεται, ἢ ἀπατᾷ ἢ ἀπαταῖται· ἀλλὰ διὰ νὰ σᾶς φέρω τὸ χαρμόσυνον ἄγγελμα, ὅτι εἰς τὰς προσπαθείας σας αὐτὰς δὲν θὰ μείνετε, ἂν τὸ θελήσετε, τελείως μόνοι, ὅτι θὰ σᾶς εἶναι δυνατὸν νὰ εὔρετε ὀδηγητάς, ποῦ δὲν θὰ σᾶς ἀπαλλάξουν βέβαι' ἀπὸ τοὺς κόπους καὶ τοὺς πόνους τῆς ἀναζητήσεως, ἀπὸ τὴν εὐθύνην τῆς ἐκλογῆς καὶ τὴν πρωτοβουλίαν τῆς προσπαθείας, θὰ σᾶς προφυλάξουν ὁμως, ἂν τὸ θελήσῃ ἐπαναλαμβάνω, ἀπὸ ματαίας παρεκκλίσεις, θὰ σᾶς φωτίσουν εἰς τὴν ἐκλογὴν σας καὶ θὰ σᾶς παράσχουν τὴν παρήγορον βεβαιότητα, ὅτι ὁ μακρὸς καὶ ἐπίπονος δρόμος, ποῦ ἐδιαλέξατε σύμφωνα μὲ τὰς ὀδηγίας των, θὰ σᾶς ὀδηγήσῃ ἐξ ἅπαντος κάποτε εἰς ἕνα τέρμα χωρὶς διαψεύσεις καὶ χωρὶς ἀπογοητεύσεις.

Πρὸς τοὺς ὀδηγητάς αὐτούς, τοὺς αἰωνίους διδασκάλους κάθε πολιτισμένου ἀνθρώπου, πρὸς τοὺς φωτεινοὺς πόλους, περὶ τοὺς ὁποίους στρέφεται ὀλόκληρον τὸ συγκρότημα τὸ πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν τῆς ἐποχῆς μας, πρὸς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Παῦλον (διὰ νὰ μεταχειρισθῶ ὡς σύμβολα τὰ δύο ὀνόματα), θὰ ἤθελα εἰς μαθητεῖαν ἰσόθειον νὰ σᾶς ὀδηγήσω, μαθητῆς καὶ ἐγὼ τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ οὐρανοῦ, *Graeciae discipulus et caeli*, ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Γερτυλλιανός, διὰ νὰ ζητήσῃ ἐκεῖ τὴν ἐνίσχυσιν καὶ τὸν φωτισμὸν δι' ὅλην σας τὴν ζωὴν. Ἄν δὲν θὰ σᾶς ὀμιλήσω διὰ τὸν δεῦτερον, διὰ τὸν Χριστιανισμόν δηλαδὴ, ἀποδώσατέ το εἰς τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν γνώσεων καὶ τῆς ἀρμοδιότητός μου, νὰ ἐκφράσω μὲ ἀκρίθειαν ὅ,τι μέσα μου αἰσθάνομαι, ὅ,τι χρεωστῶ εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Παύλου. Εἰς τὸ περιβάλλον σας θὰ εὔρετε — ἀρκεῖ νὰ τὸ ζητήσετε — πολλοὺς ἱκανοὺς ν' ἀναπληρώσουν αὐτὴν τὴν ἔλλειψιν. Διὰ τὸν πρῶτον τοῦ ὁμως διδάσκαλον, τὸν Πλάτωνα, εἶν' εὐκολώτερον καὶ εἶν' ἀνεκφραστός χαρὰ διὰ τὸν φιλόλογον νὰ ὀμιλήσῃ.

★

Καὶ ὁ Πλάτων ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὸ ἐρώτημα, ποῦ εἶναι φυσικὸν νὰ θέσῃ κάθε ἄνθρωπος εἰς τὸν ἑαυτὸν του : Πῶς θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιήσῃ ὁ ἄνθρωπος τὴν εὐδαιμονίαν του ; Πῶς θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι δημιουργὸς καὶ ὑπεύθυνος αὐτὸς διὰ τὴν μοῖραν του, ἀφοῦ ἡ ζωὴ του εὐρίσκεται εἰς τόσον στενὴν ἐξάρτησιν ἀπὸ περιστατικὰ ἀνώτερα τῆς θελήσεώς του, ἀπὸ ἐξωτερι-

κὰς συνθήκας, πὸ δὲν ἤμπορεῖ ν' ἀλλάξῃ; Πῶς εἶναι δυνατὸν ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶν' εὐδαίμων, καὶ ὅταν ἀρρωσταίνῃ καὶ ὅταν ὑποφέρῃ, καὶ ὅταν ἐξευτελίζεται, καὶ ἐνώπιον τῆς ἀδικίας πὸ τοῦ γίνεται, καὶ εἰς τὴν φυλακὴν καὶ εἰς τὸν θάνατον; Ὑπάρχει κανένα βαθύτερον νόημα τῆς ζωῆς (αὐτὸ εἶναι ἡ πλατωνικὴ εὐδαιμονία), ἀπρόσιτον εἰς τὰ κτυπήματα καὶ τὰς μεταλλαγὰς τῆς τύχης; Καὶ ὁ Πλάτων ἀπαντᾷ· Ναί.

Διότι, ἂν ὁ ἄνθρωπος εἶναι δοῦλος τῆς μοίρας καὶ τῶν περιστάσεων τῆς ζωῆς, ἐλεύθερος ὅμως εἶναι καὶ αὐτεξούσιος εἰς τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὅποιον θ' ἀντικρύσῃ τὴν μοῖραν καὶ τὰς περιστάσεις, τὰς εὐμενεῖς καὶ τὰς δυσμενεῖς, τὰς εὐχαρίστους ἢ τὰς δυσαρέστους. Εὐδαίμων δὲν εἶν' ἐκεῖνος, πὸ θὰ δέχεται συχνὰ τῆς Τύχης τ' ἄστατα μειδιάματα, οὐτ' ἐκεῖνος πὸ δὲν θ' ἀρρωστήσῃ, δὲν θὰ πεινάσῃ, δὲν θὰ στερηθῇ τοὺς ἀγαπημένους του, δὲν θὰ κλαύσῃ, δὲν θὰ κινδυνεύσῃ· ἀλλ' ἐκεῖνος πὸ καὶ εἰς τὴν χαρὰν καὶ εἰς τὰς συμφορὰς θὰ διατηρήσῃ μέσα του ἀμόλυντον τὴν ψυχικὴν του ὄντοτητα, ἐκεῖνος πὸ δὲν θὰ γονατίσῃ, οὐτε θὰ παρεκκλίνῃ εἰς τὸν δρόμον του τὸν σταθερὸν ἀπὸ τῆς τύχης τὰ κτυπήματα. Ἐκεῖνος ὑποτάσσει ἀληθινὰ τὴν μοῖραν του, γίνεται δημιουργὸς τῆς εὐδαιμονίας του, ἀδέσμευτος καὶ ἀφοβος· διότι τὴν εὐδαιμονίαν του ἐζήτησε μέσα του, εἰς τὸν ἑαυτὸν του, πὸ κρατεῖ πάντα ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του, ὅχι εἰς τὰς ἐξωτερικὰς περιστάσεις τῆς ὕλικῆς ζωῆς, πὸ τοῦ διαφεύγουν.

Τὴν δύναμιν πρὸς τοῦτο τοῦ δίδει ἡ φρόνησις, ἡ κατάστασις ἐκείνη τῆς ψυχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἀντικρύζει εἰς τὴν ἀπόλυτον του καθαρότητα, εἰς τὴν ἀκήρατον αἰωνιότητά του τὸν κόσμον τῆς πραγματικότητος καὶ τῶν μεγάλων ἀξιῶν, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ. Ἡ θεὰ τοῦ κόσμου τούτου (διότι περὶ κόσμου θεατοῦ εἰς τῆς ψυχῆς τὰ μάτια πρόκειται, ὅχι περὶ ἀντικειμένου θρησκευτικῆς πίστεως) ἐξασφαλίζει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἐσωτερικὴν βεβαιότητα ἐναντίον τῶν μεταπτώσεων τῆς τύχης, τὸν ἐλευθερώνει ἀπὸ τοὺς ἐσωτερικοὺς κλονισμοὺς καὶ τὰς ἀμφιβολίας, πὸ δημιουργοῦν εἰς τὴν ψυχὴν αἰ βιοτικαὶ περιστάσεις ἢ τὰ ψευδοεπιστημονικὰ δόγματα τοῦ σχετικισμοῦ, πὸ δὲν προχωρεῖ πέραν ἀπὸ τὰ φαινόμενα. Πῶς εἶναι δυνατὸν ἄλλωστε ν' ἀμφιβάλλῃ διὰ τὴν ὑπαρξίν, τὴν ἀπόλυτον ὑπόστασιν τῶν ἀξιῶν (ὅπως κηρύσσουν οἱ σοφισταὶ ὄλων τῶν ἐποχῶν) ὁ ἄνθρωπος, πὸ εἶδε καὶ ἔζησεν εἰς τὴν ἄσπιλον καθαρότητά των τὰς ἀξίας τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ; Μὲ τὴν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ μέσα του ἀποτελεῖ τότε ὁ ἄνθρωπος, πὸ ἔχει τὴν φρόνησιν, τὸ σταθερὸν, τὸ ἀκίνητον σημεῖον¹ μέσα εἰς τὸν σάλον τῶν ὕλικῶν φροντίδων, πανευδαίμων αὐτὸς καὶ μακάριος, καὶ εἰς τὰς θλιβερωτάτας συμπτώσεις τῆς ἐξωτερικῆς του τύχης, μὲ μίαν μόνον φροντίδα, πῶς θ' ἀνοίξῃ καὶ τῶν ἄλλων τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸ φῶς, πὸ εἰς ἐκεῖνον ἀπεκαλύφθη.

Πῶς ὅμως θὰ προχωρήσῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῆς « φρονήσεως », εἰς τὴν θεωρίαν (ἢ λέξις μὲ τὴν ἀρχικὴν τῆς ἀκόμη ἐννοιαν τοῦ θεωροῦ) τῶν ὄντως ὄντων, τοῦ κόσμου τῆς ἀπολύτου πραγματικότητος τῶν ἀξιῶν; Τρεῖς δρόμοι ὀδηγοῦν πρὸς τοῦτο, ἀπαντᾷ ὁ Πλάτων· ὁ δρόμος τῆς γνώσεως, ὁ δρόμος τοῦ ἔρωτος, ὁ δρόμος τοῦ θανάτου, λόγος, ἔρως, ψυχὴ, διὰ νὰ μεταχειρισθῶ λέξεις καὶ ἐννοίας γνησίως πλατωνικῆς ὠραιότητος.

1. Χωρὶς τὴν φρόνησιν ἐλκεται (ἢ ψυχὴ) ὑπὸ τοῦ σώματος εἰς τὰ οὐδέποτε κατὰ ταῦτα ἔχοντα, καὶ αὐτὴ πλανᾶται καὶ ταράττεται καὶ ἰλιγγιᾷ, ὡσπερ μεθύουσα (Φαίδων 79 c).

Ὁ δρόμος τῆς γνώσεως, τῆς ἐπιστήμης, ὅπως λέγει ὁ Πλάτων, ἀναχωρεῖ ἀπὸ τὴν ἀμφιβολίαν καὶ τὸν ἔλεγχον. Ὁχι τὴν ἄγονον ἀμφιβολίαν καὶ τὴν παιγνιώδη ἐλεγκτικὴν τῶν σοφιστῶν, ποὺ ὁδηγοῦν εἰς τὴν ἄρνησιν· ἀλλὰ τὴν θετικὴν, τὴν σοβαρὰν ἔρευναν, ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, διότι προϋποθέτει καὶ δημιουργεῖ — καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν καταλήγη εἰς κάτι ὀριστικὸν — τὴν βεβαιότητα τῆς ὑπάρξεώς της. Ὁδηγητῆς καὶ νομοθέτης σου ὁ λόγος, ὁ ἀπόλυτος κανὼν τοῦ πνεύματος, καὶ μόνον ἢ φιλία τοῦ λόγου (φιλολογία αὐτὸ σημαίνει εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Πλάτωνος, κάτι ποὺ λησμονοῦμεν συνήθως ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι) καὶ ἢ ἀπόλυτος ὑποταγὴ εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ σοῦ ἐξασφαλίζει τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν. Ὑποτάξου εἰς τὸν λόγον, διδάσκει ὁ Πλάτων, ἂν θέλεις νὰ ὑποτάξῃς τὴν ζωὴν. Δι' αὐτὸ καὶ τοποθετεῖ ὁ Πλάτων ὡς ἀπαραίτητον προβαθμίδα τῆς ἀγωγῆς πρὸς τὴν φρόνησιν τὰ μαθηματικά, μὲ τὴν αὐστηράν, τὴν ἀμείλικτον πειθαρχίαν τοῦ λόγου, εἰς τὴν ὁποίαν συνηθίζουσι τὸν ἄνθρωπον.

Τοιαύτη γνῶσις δὲν ἀγοράζεται ἐτοίμη ἀπὸ κανένα κάπηλον σοφίας, οὔτε διδάσκεται εἰς ὀλίγον χρονικὸν διάστημα. Μόνος του ὁ καθεὶς ὀφείλει, ἂν τὴν ἐπιθυμῇ, νὰ τὴν κατακτήσῃ, μὲ ἀγῶνα καὶ προσπάθειαν καὶ τὸν διαρκῆ ἔλεγχον ἐναντίον τῆς πνευματικῆς ἀδρανείας, ποὺ λαμβάνει συχνὰ τὴν μορφήν τῆς ἀκραδάντου, ἀνυπόπτου αὐτοπεποιθήσεως. Ἀλλ' ὅταν πραγματοποιηθῇ κάποτε ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῆ καλλιέργεια τοῦ νοῦ καὶ ὑποταχθῇ ἡ ψυχὴ εἰς τῆς ἐπιστήμης τὴν διακονίαν, σβήνουν πλέον αἱ ἀντιφάσεις, αἱ ἀμφιβολίαι, ὁ σκεπτικισμός. Εἶναι ἄλλωστε ταῦτα καρποὶ τῆς εὐθηνῆς πολυγνώσιας, τῆς ματαίας καὶ μισολόγου ἐρεύνης τοῦ προχείρου κόσμου τῶν αἰσθήσεων, ποὺ ζητεῖ τὴν ματαιοδοξίαν ἢ τὴν περιέργειαν τοῦ ὄχλου νὰ ἐκανοποιήσῃ καὶ ἀπομακρύνει διὰ τοῦτο ἀπὸ τὸν Θεόν. Ἐνῶ ἢ κατὰ Πλάτωνα γνῶσις ὁδηγεῖ πρὸς τὸν Θεόν¹, διότι ἀναχωρεῖ ἀπὸ τὸ θεϊκὸν πρόσταγμα τοῦ γνῶθι σαυτὸν καὶ ἀνακαλύπτει τὸ θεῖον μέσα εἰς τὰ στήθη τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀκούει τοῦ Θεοῦ τὴν φωνὴν μέσ' ἀπὸ τὰ κελεύσματα τοῦ λόγου τοῦ ἐν ἡμῖν. Καὶ τότε αἰσθάνεσαι, ὅτι πάντων χρημάτων μέτρον εἶναι ὁ θεός, ὅχι ὁ ἄνθρωπος, ὅπως διεκήρυξεν ὁ Πρωταγόρας (Νόμοι 716c). Ἔτσι ἢ γνῶσις δὲν εἶναι ἀπλῆ περιεργείας ἐκανοποίησις ἢ ματαιόσχιλος τοῦ νοῦ παιδιά· εἶναι γνῶσις ἐσώψυχος, ζωοποιός, εἶναι στροφή τῆς ψυχῆς διαρκῆς πρὸς τὸ αἰώνιον καὶ ἀπόλυτον, ποὺ χαρίζει τὸν λυτρωμὸν καὶ τὴν ἀθανασία εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἶναι ἢ φρόνησις, ἢ γαλήνη, ἢ μακαρία ὄψις τε καὶ θέα τῆς ιδέας τοῦ ἀληθοῦς.

Ἡ ὑγιῆς καὶ ἀνδρική, ἢ αἰσιόδοξος αὐτῆ πίστις, ὅτι ἢ εὐδαιμονία εἶναι κάτι ἀχώριστον ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν καὶ ὅτι πρέπει νὰ ζητηθῇ καὶ θὰ εὑρεθῇ εἰς τὴν ἄγρυπνον καὶ συνειδητὴν λειτουργίαν τοῦ λογικοῦ καὶ εἰς τὴν ἀπόλυτον βεβαιότητα, ποὺ χαρίζει ἢ ἐλευθέρα ὑποταγὴ εἰς τοῦ λόγου τὴν ἐπιταγὴν, ἀποτελεῖ τὸ γονιμώτερον χαρακτηριστικὸν τῆς πλατωνικῆς σκέψεως. Συγκρίνατε τώρα τὸ ρωμαλέον αὐτὸ δίδαγμα πρὸς τ' ἄρρωστα τῆς ἐποχῆς κηρύγματα, ποὺ ζητεῖ εἰς τὴν λήθην τὴν χαρὰν της καὶ τὴν εὐτυχίαν περιμένει ἀπὸ τὴν μέθην ἢ ἀπὸ τὴν ἀτονίαν τοῦ λογισμοῦ, μέσα εἰς τὰ ὄνειρα καὶ τὰς ψευδαισθησίας καὶ τὴν ἄγνοιαν ἢ εἰς τὴν ἀνώριμον καὶ ἀτελεῆ ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ.

1. Διὸ δὴ δικαίως μόνη πτεροῦται ἢ τοῦ φιλοσόφου διάνοια· πρὸς γὰρ ἐκείνοις αἰεὶ ἐστὶ μνήμη κατὰ δύναμιν, πρὸς οἷσπερ θεὸς ὢν θεὸς ἐστὶ· τοῖς δὲ δὴ τοιούτοις ἀνὴρ ὑπομνήμασιν ὀρθῶς χρῶμενος, τελέους αἰεὶ τελειὰς τελοῦμενος, τέλος ὄντως μόνος γίγνεται· ἐξιστάμενος δὲ τῶν ἀνθρωπίνων σπουδασμάτων καὶ πρὸς τῷ θεῷ γιγνόμενος, νοουθετεῖται μὲν ὑπὸ τῶν πολλῶν ὡς παρακινῶν, ἐνθουσιάζων δὲ λέληθε τοὺς πολλούς (Φαῖδρ. 249c).

Τὸ νὰ βλέπῃς εἰς τὸ παιδί, ποῦ δὲν σκέπτεται καὶ δὲν αἰσθάνεται, τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς εὐτυχίας, θὰ εὔρισκεν ὁ Πλάτων ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἀνοησίας¹. Ἄν ἐπρόκειτο ν' ἀπασχοληθῆ ποτὲ μὲ τὸ παιδί, θὰ σὰς ἔλεγεν ὁ Πλάτων: τὸ παιδί ἀξίζει ὄλων μας τὴν τρυφερότητα καὶ τὴν στοργήν, ἀξίζει ἀκόμη καὶ ὄλων μας τὴν προσοχὴν καὶ παρουσιάζει τὸ μεγάλο πλεονέκτημα, ὅτι ἐλεύθερ' ἀκόμη καὶ χωρὶς κίνδυνον ἢ πραγματικότης νὰ μᾶς διαψεύδῃ ἢμποροῦμεν νὰ ἐλπίζωμεν ἀπ' αὐτὸ τὰ ὠραιότερα πράγματα. Εὐδαιμονίαν ὁμως δὲν ἔχει· τοῦ λείπει τὸ τέλος, τοῦ λείπει ὁ λογισμὸς, τὸ συνειδητὸν καὶ ἥρωικὸν ἀντίκρουσμα τῆς ζωῆς, ἢ ἐλευθερία, ποῦ χαρίζει ὁ λόγος. Εὐδαιμονεῖν δὲν εἶναι ρεμβασμὸς καὶ ὄνειροπόλησις ἐνὸς ἀνεφέλου μέλλοντος, οὔτε ἢ ἀπόλυτος ἀταραξία καὶ ἀπάθεια — οἱ λίθοι τότε θὰ ἦσαν τὰ εὐτυχέστερα τῶν ὄντων — ἀλλ' ἐν ἐργεῖα νοῦ, εἶναι τὸ εὖ πράττειν, ὅπως θαυμάσια τὸ ἐκφράζει ἢ ἀρχαία γλῶσσα. Ἡ ἀνδρεία εἶναι κεφαλαιώδης διὰ τὸν Πλάτωνα ἀρετὴ, οὐσιῶδες συστατικὸν τῆς κατὰ Πλάτωνα εὐδαιμονίας².

Μόνος του ὁ ἄνθρωπος μὲ προσωπικὴν αὐτενέργειαν καὶ προσωπικὴν εὐθύνην θὰ δημιουργήσῃ, θὰ γεννήσῃ ἀπὸ μέσα του τὴν γνῶσιν τοῦ ὄντος, ποῦ ἀπεκάλυψεν εἰς τὸν κόσμον ὁ Πλάτων. Ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ τὴν ζητήσῃ εἰς τὴν ἀπομόνωσιν καὶ τὴν ἐρημίαν. Τῆς μοναξιάς ἢ συλλογὴ γεννᾷ ψυχρὰ τοῦ ἐγκεφάλου κατασκευάσματα, λογισμοὺς ἀπόκοσμοις καὶ ἀναιμικοὺς — φροντίδας θὰ τοὺς ὠνόμαζεν ὁ Πλάτων. Τὴν σκέψιν τὴν δημιουργικὴν καὶ ρωμαλέαν, ποῦ εἶναι ζωὴ καὶ ἀγών, δὲν γεννᾷ ἢ μοναχικὴ ζήτησις, ἀλλ' ἢ κοινὴ ἀναζήτησις, ἢ συζήτησις — τί ὠραία λέξις καὶ τί βεβήλωσιν ὑφίσταται μὲ τὴν σημερινὴν τῆς χρήσιν, ποῦ σημαίνει ὀλίγον ἢ πολὺ καθγᾶ!... Ἔτσι καὶ ἢ ὑψίστη φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα διαλεκτικὴ, ἢ τέχνη τοῦ διαλέγεσθαι· ἀθάνατα καὶ ἀνέφικτα μᾶς δίδουν δείγματά της τοῦ Πλάτωνος οἱ σμιλευτοὶ διάλογοι. Δὲν εἶναι μόνον ὁ ἀμοιβαῖος ἔλεγχος, ποῦ ἐξασφαλίζει ἢ κοινὴ ἀναζήτησις· ζωὴν ἀποκτᾷ ἢ γνῶσις καὶ ὀλοκλήρωσιν, ἀφοῦ προβάλλει ὡς καρπὸς κοινῆς προσπαθείας ὀλοκλήρου τοῦ εἶναι τῶν ἀναζητούντων, ὡς καρπὸς ὀλόθερμα ψυχικός, ὄχι στενὰ ἐγκεφαλικός. Αὐτὸ μᾶς μεταφέρει εἰς τὸν δρόμον τοῦ ἔρωτος.

Εἶναι πλάνη, λέγει ὁ Πλάτων, ὅταν ὀρίζεται ὁ ἔρωτος (ἢ λέξις φυσικὰ ὄχι μὲ τὴν σημερινὴν περιορισμένην τῆς σημασίαν) ὡς ὁ δεσμὸς, ποῦ ἐνώνει δύο ἀνθρώπους μεταξὺ των. Ὅταν ἀγαπῶ ἕνα πρόσωπον, δὲν τὸ ἀγαπῶ χάριν αὐτοῦ καὶ μόνοι· ἀγαπῶ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτὸ τὰ πολλὰ ἢ ὀλίγα χαρίσματα ποῦ ἔχει, τὴν ὠραιότητα, τὴν καλωσύνην, τὴν εὐφυΐαν, τὴν ἀνδρείαν κλπ., ἀγαπῶ δηλαδὴ τὸ πρόσωπον αὐτὸ ὡς ἐνσάρκωσιν πιστὴν ἢ ἀτελεῖ ἐνὸς ἰδανικοῦ, ποῦ εὐρίσκεται ἔξω αὐτοῦ, εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀπολύτων ἀξιών, εἰς τὰς ὁποίας ἐγὼ πιστεύω. Εἶναι δεσμὸς λοιπὸν ὁ ἔρωτος τῶν δύο πρὸς ἕνα τρίτον

1. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ἄλλωστε, ὅτι ἢ ἐξιδανίκευσις τῆς παιδικῆς ἡλικίας λείπει τελείως εἰς ἐποχὰς δημιουργικοῦ καὶ ὑγιοῦς πολιτισμοῦ. Ἡ ἐποχὴ μας αὐτονομάζεται αἰῶν τοῦ παιδιοῦ — καὶ δὲν ἐντρέπεται δι' αὐτό.

2. Αὐτὴ εἶναι ἢ αἰτία, διὰ τὴν ὁποῖαν ἢ πλατωνικὴ φιλοσοφία θὰ ὀμιλῇ πάντοτε εἰς τοὺς ὀλίγους καὶ ἐκλεκτοὺς· διὰ τὴν μεγάλην μᾶζαν τῶν κουρασμένων καὶ πονεμένων τῆς ζωῆς, ποῦ δὲν ἔχουν τὴν δύναμιν ν' ἀναβοῦν ἐξ ἰδίων πρὸς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, ποῦ ἔχουν ὁμως τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ λυτρωμοῦ καὶ τὴν καρτερίαν τῆς προσδοκίας, ὁ Χριστιανισμὸς ἔφερε τὸ εὐαγγέλιον τῆς χαρᾶς, τοὺς ἔμαθε νὰ πιστεύουσι καὶ νὰ ἐλπίζουσι. Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο δι' ὄλους, ὅσοι μὲ κοντόφωτα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς των δὲν ἔχουν τὴν δύναμιν ν' ἀνακαλύψουσι μέσα των καὶ ν' ἀντικρύσουσι εἰς τὴν ἄσπιλον, τὴν ἀγνήν πνευματικότητά του τὸν λόγον.

πρὸς ἓνα ἰδεῶδες ἀπόλυτον· πρὸς αὐτὸ ἀναβιβάζει τὰς ψυχὰς των εἰς κοινὰς ἀναζητήσεις καὶ μετὰ κοινὸν ρυθμὸν ὁ ἔρωσ ὁ ἀληθινός.

Καὶ ὁ πλατωνικὸς ἔρωσ (πόσον ρηχὰ καὶ πόσον πτωχικὰ τὸν ἀποδίδει ὁ σημερινός, ἐμποροποιημένος δεσμὸς μεταξὺ μαθητοῦ καὶ διδασκάλου!) εἶναι παρομοία σύνδεσις δύο προσώπων πρὸς μίαν ἀπόλυτον ἀξίαν, τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ, ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ κάλλος τὸ αἰσθητόν¹, διὰ τὴν προχωρήσῃ εἰς τὴν θέαν τοῦ ἀπολύτου, τοῦ αἰωνίου, τοῦ ἀμείκτου κάλλους. Ἄνοδος εἶναι, ὅπως καὶ τῆς γνώσεως ὁ δρόμος, ὁ δρόμος τοῦ ἔρωτος· ἀλλ' ἡ ἀνοδος αὐτὴ δὲν συντελεῖται πλέον μετὰ τὰ στερεά, βαρυκίνητα καὶ βραδυκίνητα θήματα τοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς λογικῆς, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἐλαφρὸν καὶ ἐλεύθερον πέταγμα, ποὺ χαρίζει εἰς τὴν ψυχὴν ὁ ἔρωσ, ὁ αἰώνιος μεσολαβητὴς μεταξὺ τῆς ἀνθρωπίνης ἀτελείας καὶ τῆς θείας μακαριότητος, μεταξὺ τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ.

*ἀντίκρουσες τὸν Ἔρωτα στὸ γλυκανάβλεμμα σου·
ξεχνᾷς τὴν γῆν· καὶ αὐτὸς γιὰ σὲ τὰ οὐράνια ἔχει ξεχάσει,*

ὅπως λέγει ἓνας ποιητὴς μας μετὰ τοῦ Πλάτωνος τὴν σκέψιν θρεμμένος.

Κάθε ἔρωσ ἀληθινός καὶ ὑγιής εἶναι καὶ ὁρμὴ πρὸς γονιμοποίησιν· πόθος ἀθανασίας εἶναι εἰς τὴν φύσιν του ὁ ἔρωσ. Καὶ ὁ πλατωνικὸς ὁ ἔρωσ γεννᾷ. Εἰς τὸ πέταγμα τῆς πρὸς τὸν ἀπόλυτον κόσμον τῆς ἰδέας, εἰς τὸ σταμάτημά τῆς ἐμπρὸς εἰς τὸ πέλαγος τοῦ καλοῦ, ποὺ ἀποτελεῖ δι' αὐτὴν ἓνα πρόγευμα τῆς θείας μακαριότητος, καταλαμβάνεται τοῦ διδασκάλου ἡ ψυχὴ ἀπὸ ἄρρητον ὄργασμόν. Ὅπως τῆς νύκτας τὰ σκοτάδια, ὅταν φωτόχαρος προβάλλει ὁ ἥλιος τὸ πρωί, χάνονται καὶ σβήνουν μέσα μας κάθε μικρότης καὶ ἀσχημία. Ὅλα τῆς καλωσύνης τ' ἀνθῆ καὶ τῶν ἀρετῶν τὰ στολίδια λαχταρᾷς νὰ σκορπίσῃς εἰς τὴν ψυχὴν, ποὺ ἀνέλαβες νὰ διαπλάσῃς. Καλύτερος αἰσθάνεσαι νὰ γίνεσαι, διότι ἐζήτησες ἐκείνην νὰ κάμῃς καλὴν· ἀνυψώσεαι καὶ σύ, ἐκεῖ ποὺ ζητεῖς τὸν ἄλλον ν' ἀνυψώσῃς. Καὶ γεννοβολᾷ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μαθητοῦ τοῦ διδασκάλου ἡ ἀγάπη. Σὰν χεῖμαρρος καταλαμβάνεις νὰ ξεχύνεται ἡ σκέψις σου καὶ μ' εὐγλωττίαν πρωτάκουστον ὁμιλεῖ ἡ ψυχὴ σου διὰ τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, διὰ τὰς αἰωνίους ἀξίας τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ωραίου, διὰ τὴν μικρότητα τῆς αἰσθητῆς ζωῆς, διὰ τὸ πέταγμα τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν δόξα φωτον καὶ δόξακαλην πατρίδα τῆς. Καὶ ἐνῶ ἡ ψυχὴ τοῦ μαθητοῦ ἀπλώνει τὰ πτερὰ πρὸς τὰ ἐπάνω καί, διὰ τὴν μεταχειρισθῶ τοὺς στίχους τοῦ ἰδίου τοῦ ποιητοῦ,

*κουφὴ λαχτάρα ἐπέρασε τὰ βάθη μιᾶς ψυχῆς
καὶ ἀνατριχιάζουν τὰ φτερά τὰ διπλωμένα,*

μέσα εἰς τὴν σκέψιν τοῦ διδασκάλου χάνεται πλέον τὸ πρόσωπον, πρόσωπον καὶ ἰδέα γίνονται ἓνα, ἓνα πτερύγισμα καὶ ἓνας ρυθμὸς καὶ μία λαχτάρα πρὸς τὰ μεγάλα καὶ τὰ αἰώνια — πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν.

Διότι πρὸς τὴν ἀλήθειαν δὲν ὁδηγεῖ μόνον ὁ λόγος· ὁ Πλάτων, ὁ μεγά-

1. Ὡς γνήσιος Ἕλληνας ὁ Πλάτων δὲν θεωρεῖ τὸ κάλλος τὸ αἰσθητόν, τὸ κάλλος τοῦ σώματος καὶ τὸ κάλλος τὸ ἐν τῇ φύσει, ὡς ἓνα δημιούργημα τοῦ Σατανᾶ, ὅπως αἱ περισσότεραι ἀσιατικαὶ θρησκείαι. Κάτι τὸ θεῖον ὑπάρχει καὶ εἰς τὸν κόσμον τῆς αἰσθητῆς ωραιότητος· ἀρκεῖ ὅμως ἡ ψυχὴ σου νὰ τὸ ἀνακαλύψῃ, καὶ θὰ τῆς εἶναι ἀδύνατον νὰ σταματήσῃ πλέον εἰς αὐτὸ μόνον ἢ κυρίως. Αἱ αἰσθήσεις ἄρα δὲν εἶναι κώλυμα εἰς τὴν ἄνω ἀνάβασιν· εἶναι ἡ πρώτη, ἀλλὰ καὶ ἡ κατωτάτη βαθμὶς.

ΦΑΙΔΡΟΣ

λος μαθηματικός και ὁ μέγας ἰδρυτής τῆς λογικῆς, ἀντίκρουσε πολὺ ὠλοκληρωμένην τὴν ζωὴν, ἢ ὥστε νὰ κηρύξῃ, ὅτι μόνον μὲ τὰς νοησιακὰς δυνάμεις τοῦ ἐπιστήμονος θὰ συλλάβῃς τὸ νόημά της. Εἶναι ἡ θεία μανία, ἡ μανία ποὺ στέλλουν οἱ θεοί¹, ὡς δῶρημα τέλειον ἄνωθεν καταβαῖνον, εἰς τὴν ψυχὴν, ποὺ ὑπεβλήθη εἰς τὴν διακονίαν τοῦ ἔρωτος, διὰ ν' ἀναβῆ μετ' αὐτῆς φαντασίας καὶ τοῦ αἰσθήματος τὰ πτερά, μετ' αὐτὴν διαίσθησιν τοῦ καλλιτέχνου, διὰ νὰ μεταχειρισθῶ σύγχρονον ἔρον, ἐκεῖ ὅπου ὁδηγεῖ ἡ ἐπιστήμη — ἴσως καὶ ἀκόμη μακρύτερα.

Αὐτὸς εἶναι ὁ ἔρωσ, ποὺ ἠσθάνετο καὶ ἐνέπνεεν ὁ Σωκράτης, ὁ ἔρωσ ποὺ τὸν ἀνύψωσεν εἰς ἀλιέα ψυχῶν, ὁ ἔρωσ ποὺ ἔδωσεν εἰς τὸν Πλάτωνα τὴν δύναμιν ν' ἀναστήσῃ ἐκ νεκρῶν διὰ τοὺς αἰῶνας ἀσύγκριτον τὴν μορφήν τοῦ διδασκάλου, ὁ ἴδιος ἔρωσ ποὺ συνεχέντρωνεν περὶ τὸν Πλάτωνα εἰς τὸν φιλέρημον θίασον τῆς Ἀκαδημίας τοὺς ἐκλεκτοτέρους νέους τῆς ἐποχῆς καὶ ἐνέπνευσεν εἰς τὸν περισσότερον ἀνεξάρτητον μαθητὴν του, τὸν ὀξύτερον ἐπικριτὴν τῶν φιλοσοφικῶν του δογμάτων, τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν ὑψιστον ἔπαινον, ὁ ὁποῖος ἐλέχθη ποτὲ περὶ ἀνθρώπου :

ἀνδρός, ὃν οὐδ' αἰνεῖν τοῖσι κακοῖσι θέμις.

Ὁ δρόμος τῆς γνώσεως καὶ τοῦ ἔρωτος ὁδηγοῦν πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν· ἀλλ' ὄχι πρὸς τὴν πλήρη εὐδαιμονίαν. Καὶ ἡ πλήρης εὐδαιμονία, ὅπως καὶ ἡ σοφία, ὅπως κάθε τι τὸ ἀπόλυτον εἰς τὴν ἀπόλυτον καθαρότητά του, εἶναι τοῦ Θεοῦ ιδιότητες, τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος εἰς μερικὰς σπανίας στιγμὰς μακαριότητος δυνατὸν εἶναι νὰ θεᾶται καὶ εἰς ὀλόκληρον τὴν ζωὴν του νὰ ποθῆ, ἀλλὰ ν' ἀποκτήσῃ δὲν θὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὴν ζωὴν αὐτὴν. Διότι ζωὴ σημαίνει δεσμὸν τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα, καὶ ὁ Πλάτων, ὁ μέγας ἐπιστήμων καὶ ὁ μέγας καλλιτέχνης, εἶχε διαυγῆ παράστασιν τῶν ὀρίων τῆς πνευματικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀκριβῶς διότι ἐπροχώρησε μετ' αὐτὴν δύναμιν αὐτὴν ἕσον κανένας εἰς τὸν κόσμον ἄνθρωπος. Πόσον μακρὰν ἦτο ἀπὸ τὴν ἀλαζόνα καὶ ἀντίθεον ἀφροσύνην πολλῶν ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς ἐπιστήμονας ἡ σκέψις τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἐκήρυξεν, ὅτι ὄχι ἡ σοφία, ἀλλ' ἡ φιλοσοφία εἶναι τὸ ὑψιστον ἰδανικὸν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς!

Καὶ ἡ φιλοσοφία, ἡ διαρκὴς αὐτὴ ἀνάτασις πρὸς τὴν θείαν μακαριότητα, δὲν εἶναι δυνατὸν παρά νὰ εἶναι ἕνας πόθος καὶ μία προσπάθεια καθαρμοῦ², καθαρμοῦ ἀπὸ τοῦ σώματος τὰ δεσμὰ καὶ τὰς ἀδυναμίας, μία διαρκὴς νοσταλγία τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν αἰωνίαν πατρίδα της καὶ τὴν ἐλευθέραν, τὴν ἀδέσμευτον ὑπόστασιν της. Διὰ τοῦτο ἡ φιλοσοφία εἶναι εἰς τὸ βάθος της ἕνας πόθος λυτρωμοῦ ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ τὴν ζωὴν³, καὶ τοῦ φιλοσόφου ἡ ζωὴ μία διαρκὴς προπαρασκευὴ πρὸς τὸν θάνατον. Αὐτὸς εἶναι ὁ δρόμος τοῦ θανάτου. Ὅδηγεῖ καὶ αὐτός, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι δρόμοι, πρὸς τὴν φρόνησιν, πρὸς τὴν μακαρίαν ἐνατένισιν τοῦ ἀκηράτου κόσμου τῆς πραγματικότητος.

1. Νῦν δὲ τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν ἡμῶν γίνεται διὰ μανίας, θεία μέντοι δόσει διδομένης (Φαῖδρ. 244 a). Ὁρατὰ λόγια, δι' ὅσους, ἀπὸ τὴν ἰδικὴν των μονομέρειαν καὶ ἔνδειαν κρίνοντες, νομίζουν, ὅτι ὁ κόσμος τῆς σκέψεως καὶ τοῦ αἰσθήματος ὁ κόσμος εἶν' ἀσυμβίβαστοι μεταξὺ των. Μὴ λησμονοῦμεν ὅμως, ὅτι ὑπάρχει καὶ μανία, ποὺ δὲν στέλλουν οἱ θεοί.

2. Καὶ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ αὐτὴ ἡ φρόνησις καθαρμός τις ἐστίν (Φαίδων 69 c).

3. Καθαρεύομεν ἀπὸ τοῦ σώματος, ἕως ἄν αὐτὸς ὁ θεὸς ἀπολύσῃ ἡμᾶς.

Κακὸν λοιπὸν δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἶναι ὁ θάνατος, οὔτε κάτι τὸ ἄλογον, καὶ ὁ φόβος τοῦ θανάτου δὲν εἶναι μόνον ἀνανδρίας, ἀλλὰ καὶ ἀφροσύνης τῶν ἀνθρώπων ἔνδειξις. Ὡς ἀπολύτρωσις ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς θνητῆς ὑπάρξεως, ὡς ἐπάνοδος τῆς ψυχῆς, τῆς κεκαθαρμένης διὰ τῆς φιλοσοφίας ψυχῆς, πρὸς τὴν ἀρχαίαν πατρίδα, εἶναι ὁ θάνατος μέγιστον ἀγαθόν. Προεκτείνει τὴν ζωὴν μας πέραν ἀπὸ τὴν γηίνην τῆς ὑπαρξίν, καὶ τῆς δίδει ἕνα βαθύτερον νόημα, ποῦ δὲν ὑπόκειται εἰς τὰς ἀδυναμίας τοῦ σώματος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ νὰ γνωρίζῃς πῶς ν' ἀποθνήσκῃς σημαίνει νὰ γνωρίζῃς πῶς νὰ ζῆς. Διότι ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου δὲν περιορίζεται μὲν εἰς τὰ στενὰ ὄρια τῆς θνητῆς του ζωῆς, ἀλλὰ καὶ δὲν εἶναι κάτι, ποῦ τοῦ παρέχεται ἕτοιμον εἰς τὸν ἄλλον κόσμον· εἰς τὴν ἐδῶ, τὴν ἐπίγειον ζωὴν ἀποκτᾶται, μὲ κόπους καὶ μὲ ἀγωνίας. Διὰ τοῦτο δὲν ἔχει ἀξίαν ὁ θάνατος, ποῦ προσφέρει μόνος του κανεὶς εἰς τὸν ἑαυτὸν του, βιαίως καὶ προώρως. Τοιοῦτος θάνατος δίδει ἕνα τέλος βέβαια εἰς τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἔχει καὶ ἕνα νόημα· καὶ τοῦ θανάτου ἡ ἀποστολὴ εἶναι νὰ εἶναι τελείωσις, ὄχι μόνον τέλος τῆς ζωῆς.

Αὐτὴ ἡ διαρκὴς ἀντινομία μεταξὺ τῆς φυγῆς ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς αὐτήν, μεταξὺ τοῦ θανάτου καὶ τῆς αἰσιοδόξου δράσεως, ἔνδειξις μιᾶς σκέψεως ὑγιοῦς καὶ ρωμαλέας καὶ πολυχόρδου, ἐνσαρκώνεται εἰς τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους. Ὁ Σωκράτης δὲν ἀποθνήσκει ὡς μάρτυς μὲ ὀπτασιασμοὺς τῶν ἀνοιγομένων πρὸς τὸ πνεῦμα του οὐρανῶν τῆς δόξης καὶ τῆς εὐτυχίας, οὔτε περιφρονεῖ τὰ μέσα, ποῦ τοῦ παρέχει ἡ πατρίς καὶ ἐγκρίνει ἡ συνείδησίς του, διὰ νὰ προστατεύσῃ τὴν ζωὴν του ἀπὸ τὸν θάνατον. Μὲ γαληνὴν καὶ φωτεινὴν τὴν ψυχὴν, χωρὶς τὴν ἀπόλυτον βεβαιότητα τῆς μετὰ θάνατον ἀνταποδόσεως, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀπόλυτον πεποίθησιν, ὅτι ἐνήργησε σύμφωνα μὲ τὸ δίκαιον, καὶ μὲ τὴν ἤρεμον πίστιν, ὅτι ὁ θάνατος δὲν εἶναι, δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἶναι κακόν, βαδίζει εὐψυχος πρὸς τὸ πεπρωμένον. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ μένει ὁ νικητὴς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ἀφοῦ ἐνίκησε τὸν ἑαυτὸν του, τὸν ἐν ἡμῖν παῖδα, ὅπως χαρακτηρίζει ὠραιότατα ὁ Πλάτων τὴν δειλίαν πρὸ τοῦ θανάτου. Δι' αὐτὸ καὶ ἤμπορεῖ νὰ λεχθῆ περι αὐτοῦ ὅ,τι ἐπρόκειτο μετὰ αἰῶνας νὰ λεχθῆ περὶ τοῦ Χριστοῦ: θάνατῳ θάνατον πατήσας.

Τρεῖς εἶναι οἱ δρόμοι, ὅπως εἶδαμεν, πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, ἀλλ' ἕνας εἶναι καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὴν βαθυτέραν των ὑπάστασιν. Διότι καὶ ἡ γνῶσις δὲν εἶναι χωρὶς τὸν ἔρωτα καὶ τὸν θάνατον πλήρως δυνατὴ, καὶ ὁ ἔρως καὶ ὁ θάνατος εἰς τὴν γνῶσιν ὀδηγοῦν, καὶ ὅλοι πρὸς τὸ ἀπόλυτον καὶ τὸ αἰώνιον, ποῦ ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν ἀνθρώπον, ἄλλοτε ὡς ἡ ἀλήθεια, ἄλλοτε ὡς τὸ ἀγαθόν, ἄλλοτε ὡς ἡ ὠραιότης. Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀδιαίρετον ἀπαρτίζουν αἱ τρεῖς αὐταὶ ὑψίσται ἀξίαι τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, καὶ μόνον τῶν αἰρετικῶν ἢ τύφλωσις καὶ τῶν κακοδόξων ἢ πλάνη ἀνακαλύπτει διαφορὰν οὐσίας ἢ ἱεραρχίας μεταξὺ τῶν τριῶν αὐτῆς ὑποστάσεων, ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν δρόμων ποῦ ὀδηγοῦν εἰς μίαν ἐκάστην ἐξ αὐτῶν, μεταξὺ τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης καὶ τῆς θρησκείας, διὰ νὰ μεταχειρισθῶ συγχρόνους ἐννοίας. Θὰ συναντήσετε συχνὰ εἰς τὴν ζωὴν σας τῶν κακοδόξων τούτων τὰ κηρύγματα. Μὴν παρασυρθῆτε ἀπὸ τὴν πειστικότητα τῶν ἀνθρώπων, ποῦ βλέπουν ἀγεφύρωτον καὶ ἄσπονδον τὸν διχασμὸν μεταξὺ τῶν εὐγενεστέρων ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, μεταξὺ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς θρησκείας καὶ τῆς τέχνης, μόνον διότι ἡ ψυχὴ των εἶναι πολὺ πτωχὴ, ὥστε ν' ἀντιληφθῆ ὠλοκληρωμένην τὴν ζωὴν, ὅπως τὴν ἀνεκάλυψε καὶ τὴν ἀπεκάλυψεν ὁ Πλάτων, ὥστε νὰ συλλάβῃ μέσ' ἀπὸ τὸ χάος

τῶν φαινομένων τὴν ὑψίστην διαλεκτικὴν ὄντοτητα, τὸ ἐν διαφέρον ἐαυτῷ.

Καὶ τὴν ὄντοτητ' αὐτὴν, πρὸς τὴν ὁποῖαν ὁδηγεῖ ὁ δρόμος τῆς φιλοσοφίας, ποῦ εἶναι μαζί και γνῶσις και ἀγάπη και θανάτου μελέτη, δὲν ἐμφανίζει ὁ Πλάτων ὡς ψυχρὸν λογικῆς ἀναγκαιότητος πόρισμα, οὔτε ὡς ἓνα λαμπρόχρωμον και φωτόχαρον δημιούργημα καλλιτεχνικῆς φαντασίας και φλογερῶν ἐλπίδων· ὀλοζώντανος ὁ κόσμος αὐτὸς τῆς ἰδέας ὁ ἀκήρατος μᾶς ἀποκαλύπτεται, ἐνσαρκωμένος εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Σωκράτους, ποῦ μᾶς διδάσκει ὄχι μετὰ δόγματα, ἀλλὰ μετὰ τὰ παθήματά του, μετὰ τὴν ἀγάπην και μετὰ τὸν θάνατον περισσότερο παρά μετὰ τὴν διαλεκτικὴν του. "Ἐτσι ἡ μορφή τοῦ Σωκράτους, ποῦ ζῆ και ἀποθνήσκει και ἐκ νεκρῶν ἀνίσταται μετὰ τὴν ἐνατένισιν τοῦ ἀπολύτου, ἀποτελεῖ τὴν μεγαλύτεραν ἐγγύησιν, ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος δὲν εἶναι οὐτοπία, ὅτι ὁ φιλόσοφος προὔπηρξε τῆς φιλοσοφίας. Αὐτὸ τὸ θαυότερον νόημα ἔχει ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Πλάτωνος, εἰς ὅλα του τὰ συγγράμματα νὰ εἰσάγη τὸν Σωκράτην ὡς φορέα και ἥρωα τῶν διδαγμάτων του και νὰ παρουσιάσῃ τὰ ὑψίστα ἐπιτεύγματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης και τῆς καλλιτεχνικῆς του διαισθήσεως διηγούμενος τοῦ διδασκάλου τὸν βίον. Καὶ τὸν διηγείται ὄχι μετὰ τὰς ρητορικὰς ὑπερβολὰς τοῦ ἐγκωμιαστοῦ, οὔτε μετὰ τὰς θαυματουργοὺς μυθοπλαστίας τοῦ ἀγιογράφου. Ἀπλᾶ, λιτὰ μᾶς περιγράφει, ποῖος ὑπῆρξεν εἰς τὴν πραγματικότητα ὁ Σωκράτης, μετὰ τὴν ἡρεμον και ἄσειστον πίστιν, ὅτι ἡ λιτὴ και ἀπέριττος ἐκείνου ὑπαρξίς ἀποτελεῖ τὴν μεγαλύτεραν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος θαυματουργίαν.

Δεσποινίδες,

Εἰς ὀλίγα λόγια δὲν ἐξαντλεῖται τοῦ Πλάτωνος ἡ πνευματικὴ κληρονομία· εἰς τὰ ἔργα του ἄλλωστε δὲν μᾶς ἐμφανίζεται ὠρισμένον σύστημα δογμάτων και συλλογισμῶν, ποῦ νὰ εἶν' εὐκόλον νὰ τὸ συνοψίσῃς εἰς τὰ οὐσιωδέστερα. Τοῦ φιλοσόφου τὰς περιπετείας, τὴν χαρὰν και τὴν ἐλπίδα και τὴν τραγυδίαν, μᾶς περιγράφει ὁ καλλιτέχνης εἰς τὴν ὀλοζώντανον ἐνσάρκωσίν των. Ἐγὼ δὲν σᾶς ἔδειξα παρά σημεῖα μόνον ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν αὐτὴν, διὰ νὰ σᾶς δείξω τί θησαυροὺς κρύπτει, τί θησαυροὺς ὑπάρχει ἐλπίς σεῖς πρῶται ν' ἀνακαλύψετε. Κανένας ὡς τώρα δὲν ἔφυγεν ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος τὸ πνευματικὸν τραπέζι μετὰ χέρια ἀδειανά, χωρὶς κάτι τελείως και προσωπικὰ ἰδικόν του, ποῦ εἰς αὐτὸν και μόνον ἐπεφύλασεν ἡ χάρις ἐκείνου.

Ἀκολουθήσετε και σεῖς τὸν δρόμον τῆς φιλοσοφίας, τὸν δρόμον τῆς γνώσεως, τοῦ ἔρωτος, τοῦ θανάτου. Δὲν τὸν ἐχάραξεν ὁ Πλάτων διὰ τοὺς φιλοσόφους κατ' ἐπάγγελμα, οὔτε διὰ τοὺς συγγραφεῖς τοὺς μεγάλους. Τὸ εὐαγγέλιόν του καλεῖ ὄλους, ὅσοι εἶναι ἀποφασισμένοι μετὰ ἀνδρισμὸν ν' ἀντικρύσουν τὴν μοῖραν των και νὰ τὴν ὑποτάξουν εἰς τὸ νόημα τῆς ζωῆς των, ὄλους ἐκείνους, διὰ τοὺς ὁποίους ζωὴ και εὐδαιμονία δὲν εὐρίσκονται εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν ἢ εἰς τὴν ἀναισθησίαν τῶν λίθων, ἀλλ' εἶν' ἐγρήγορσις τῆς ψυχῆς και δρᾶσις και ἀγὼν και προσπάθεια, ὄλους ἐκείνους, ὅσοι θεωροῦν ὑποχρέωσίν των και πρὸς τὰς συμφορὰς ἀκόμη νὰ προχωρήσουν νικηταὶ ἐσωτερικῶς, μετὰ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς των ἀνοικτά, ἀντικρύζοντες κατὰμματα, ὅπως ἡ Κασσάνδρα, τὸν πόνον τὸν μέγαν. Διότι ὁ Πλάτων δὲν εἶναι ἓνας καθηγητῆς λογίων, εἶναι τῆς ζωῆς ὀδηγητῆς και πρωτοπόρος, φῶς και χαρὰ και στήριγμα δι' ὄλους, ὅσοι θελήσουν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν εἰς τοὺς δρόμους του.

Τὸν δρόμον τῆς γνώσεως θὰ τὸν βαδίσετε καὶ σεῖς εἰς τὴν ζωὴν, ποῦ σᾶς ἀνοίγεται σήμερα. Μὴ λησμονήσετε τοῦ Πλάτωνος τὰς ὁδηγίας. Μὴ λησμονήσετε, ὅτι καλλιέργεια τοῦ νοῦ δὲν εἶναι συσώρευσις ἐξωτερικῆ γνώσεως καὶ πολυμαθείας. Αἱ γνώσεις εἶναι ἀνθρωπίνης, ὄχι θείας προελεύσεως, καὶ εἶναι ὕλικόν, ὅπως ὁ πλοῦτος καὶ τ' ἄλλα τοῦ κόσμου τὰ χαρίσματα· ἢ χρήσις τὰς μεταβάλλει εἰς ἀγαθὸν ἢ κακόν, ὄργανον εὐδαιμονίας ἢ ὄργανον ὀλέθρου καὶ ματαιότητος. Μέσα σας πρέπει νὰ ἐργασθῆτε, διὰ νὰ καλλιεργήσετε τὸν νοῦν σας. Τὴν γνῶσιν, ὄχι τὰς γνώσεις πρέπει νὰ ζητήσετε, εἰς τοῦ λόγου τὴν ἐπιταγὴν νὰ ὑποταχθῆτε, ἂν θέλετε νὰ ζήσετε ἐλεύθεροι ἄνθρωποι. Θὰ συναντήσετε συχνὰ πολλούς, ποῦ θὰ σᾶς καλοῦν εἰς προσπαθείας ἐξωτερικῆς ἀνακαινίσεως τῆς κοινωνίας καὶ ἡ ψυχὴ σας ἀνυστερόβουλα καὶ μ' ἐνθουσιασμόν θὰ σκιρτήσῃ. Μὴν τοὺς ἀκολουθήσετε· μὴ ζητήσετε νὰ διορθώσετε τὴν ἀνθρωπότητα, προτοῦ νὰ διορθώσετε τὸν ἄνθρωπον μέσα σας. Ἀκοίμητον μέσα σας κυβερνήτην καὶ ἐλεγκτήν νὰ ἔχετε τὸν λόγον καὶ μὴ λησμονήσετε οὔτε στιγμὴν, ὅτι ὑψίστη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἑαυτόν του καὶ τοὺς ἄλλους ὑποχρέωσις εἶναι τὸ λόγον διδόναι. Τὴν ἀλήθειαν εἰς ὄλην σας τὴν ζωὴν, εἰς τὰς μεγάλας τοῦ βίου σας στιγμὰς καὶ τὰς ἀπείρους μικροσυμπτώσεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀποτελεῖται ἡ ζωὴ ἡμῶν τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, νὰ ζητήτε· ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ λησμονήτε, ὅτι ἡ ζήτησις εἶναι διὰ τὸν ἄνθρωπον γονιμωτέρα παρὰ ἡ ἐτοιμὴ ἀπόκτησις καὶ ὅτι εἰς τὸ βάθος ἡ μεγάλη τοῦ ἀνθρώπου μοῖρα εἶναι ἡ φιλοσοφία· ἡ σοφία εἶναι τοῦ Θεοῦ ιδιότης.

Ἐνθυμηθῆτε τὴν ὠραίαν ἐκείνην σκηνὴν ἀπὸ τὸν Φαίδωνα. Ὁ Σωκράτης ἔχει προχωρήσει μὲ τοὺς συλλογισμούς του πρὸς κάποιο τέλος· ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς φαίνεται τιθεμένη ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας. Ἐξαφνα ὁ Σιμμίας καὶ ὁ Κέβης, οἱ δύο φιλοσοφικώτερα μορφωμένοι μαθηταί, παρουσιάζουν δύο ἀντιρρήσεις τόσο οὐσιώδεις, ὥστ' ἀπειλεῖται νὰ κρημνισθῇ ὀλόκληρον τὸ μέχρι τοῦδε οἰκοδόμημα τῶν ἀποδείξεων. Ἀκολουθεῖ μακρὰ, βαρεῖα σιωπὴ. Ὁλη ἐκείνη ἡ βαρύθυμος διάθεσις τῶν μαθητῶν, ποῦ διαπνέει τὸν διάλογον, ὄλος ὁ πόνος, ποῦ ἀγωνίζεται νὰ μὴ ξεσπάσῃ καὶ ξεσπᾷ ἐν τούτοις ἔδῳ καὶ ἐκεῖ, εἰς τὰς τυχαίας παρατηρήσεις, εἰς τὰ βουρκωμένα τὰ μάτια, εἰς τὰ θλιμμένα ἐλέμματα, συγκρατεῖται ὅμως ταυτοχρόνως μὲ τὸν ἀνδρισμόν καὶ τὴν σιδηρᾶν αὐτοπειθαρχίαν τοῦ γαληνοῦ παραδείγματος τοῦ διδασκάλου, τοὺς πιέζει τώρα βαρεῖα τὰ στήθη. Αἰσθάνονται πὼς ἡ συζήτησις δὲν ἀναφέρεται, κυρίως εἰπεῖν, εἰς τὸ γενικὸν πρόβλημα περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἀλλ' εἰς τὸ ἀγωνιώδες ἐρώτημα, ἂν ὁ Σωκράτης, ποῦ ἔχουν ἐνώπιόν των, θὰ σβήσῃ ὀριστικῶς εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν καὶ εἰς τὸ μηδέν. Καὶ ἀπὸ μέσα των ἀγανακτοῦν ἐναντίον τῶν δύο συμμαθητῶν, ποῦ ἦλθαν μὲ τὴν ἄκαιρον ἐπιχειρηματολογίαν των νὰ συντρίψουν μίαν τόσο προσφιλῆ πίστιν, μίαν τόσον τρυφερὰν ἐλπίδα.

Καὶ ὁ Σωκράτης κατ' ἀρχὰς σιωπᾷ. Ἀλλ' ἡ ψυχὴ του βαρύθυμος δὲν εἶναι· ἐλαφρὰ καὶ χαροπὴ, γεμάτη καμάρι διὰ τὰς ἀντιρρήσεις τῶν δύο Θεβαίων, δίδει τὴν δύναμιν εἰς τὸν μελλοθάνατον νὰ στηρίξῃ καὶ ν' ἀνυψώσῃ τοὺς ἄλλους μαθητάς, ποῦ κινδυνεύουν νὰ γίνουν μισόλογοι, νὰ δυσπιστήσουν δηλαδὴ πρὸς τὴν ἀξίαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ λόγου, μόνον διότι ὁ λόγος δὲν ἐφάνη νὰ ἐπιβεβαιώσῃ προσφιλεῖς των ἐλπίδας. Ἀπὸ τὸ κρεβάτι τῆς φυλακῆς, ποῦ εἶχε καθίσει, ἀπλώνει τὸ χέρι πρὸς τὰ ὠραῖα σγουρὰ μαλλιά τοῦ Φαίδωνος, ποῦ καθισμένος κοντά του σ' ἓνα σκαμνὶ σκύβει περίλυπος τὸ κεφάλι. Καὶ τὸ χαϊδεύμα τοῦ ἀγαπημένου ξυπνᾷ μέσα του ὄλην τὴν δύναμιν τοῦ ἔρωτος, ὄλον τὸ θάρρος τῆς ἀναπτέρωσεως πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

« Θὰ τὰ κόψης αὔριο, τὸ ξέρω, τὰ ὠραῖα αὐτὰ μαλλιά, γιὰ νὰ μὲ πενήσης, τοῦ λέγει. Ὅμως τὸ πένθος τὸ βαρὺ καὶ τὸ μεγάλο δὲν εἶναι, ἂν ὁ Σωκράτης ἀποθάνῃ· ἂν τὸν λόγον ἀφήσωμε ν' ἀποθάνῃ, ἂν μέσα στὴν ψυχὴ μας βλαστήσῃ τὸ μῖσος καὶ ἡ ἀμφιβολία γι' αὐτόν, τότε θὰ πρέπη καὶ σὺ καὶ ὄλοι μας νὰ θυσιάσωμε τὰ μαλλιά μας στὸν ἀκριβὸς μας τὸ νεκρό. Μὰ πρέπει γὰ τ' ἀφήσωμε· σὰν ἄνδρες, ἄς ξαναβροῦμε τὸν ἑαυτὸ μας. »

Καὶ ἡ συζήτησις προχωρεῖ. . . Ὁ κίνδυνος τῆς μισολογίας ἀπεσοδήθη· ὁ Σωκράτης, ὁ πραγματικὸς Σωκράτης, δὲν ἀπέθανε, διότι καὶ ὁ λόγος ὁ σωκρατικὸς δὲν ἀπέθανεν. Ὁλοζώντανον τὸν διετήρησεν ὁ ἔρωσ τοῦ μαθητοῦ καὶ ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ καλλιτέχνου, διὰ νὰ κηρύσσει εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπὸ τὴν φυλακὴν καὶ ἀπὸ τὸν θάνατον τὴν πίστιν τὴν ἀκλόνητον καὶ αἰσιόδοξον πρὸς τὸ δικαιοσύνας χρύσειον πρόσωπον.

Μαθηταὶ τοῦ Πλάτωνος γίνετε καὶ εἰς τῆς ἀγάπης τὸν δρόμον, ποὺ θὰ βαδίσετε, εἰς τὴν ἀγάπην ποὺ θ' ἀγαπήσετε, εἰς τὴν ἀγάπην ποὺ θὰ ἐμπνεύσετε. Ἄς εἶναι ἡ ἀγάπη σας πτεροφυΐα τῆς ψυχῆς, διὰ ν' ἀναβαινετε καὶ ν' ἀναβιδάζετε καὶ τοὺς ἄλλους πέραν ἀπὸ κάθε ἀνθρωπίνην ἀσχημίαν καὶ μικρότητα πρὸς τὰ ὑψηλά, πρὸς τὴν εὐφωτον πατρίδα τῆς ψυχῆς μας. Παρομοία ἀγάπη, ποὺ θὰ τὴν οἰστρηλατῇ ἡ θεία μαγία τοῦ οὐρανοῦ ἔρωτος, δὲν εἶναι ποτὲ κίνδυνος ν' ἀποτελέσει συνθηκολόγησιν μὲ τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου· εἶναι καθαρμὸς τῆς ψυχῆς καὶ ἐνατένισις τῆς αἰωνίας φύσεως τοῦ κάλλους, τελετὴ μακαρία τε καὶ εὐδαιμονικὴ. Θὰ εἶναι μεγάλη καὶ γόνιμος· διότι δὲν θὰ εἶναι ἐπιφανειακὸς προσώπων δεσμὸς, ἀλλὰ κοινὴ ἀγάπη, κοινὸς καὶ σύντονος πόθος, ἐμόρρυθμος καὶ ἐμόχρονος ἄνοδος πρὸς τὴν ιδέαν. Δι' αὐτὸ καὶ θὰ εἶναι πλουτισμὸς, ὄχι περιορισμὸς τῆς ἀρετῆς σας, δύναμις τῆς ψυχῆς, ὄχι ἔνδειξις ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας, ὄχι πηγὴ πόνου ματαίου, ἀλλ' αἰωνίας κέντρον ἐξάρσεως.

Καὶ τώρα ὁ δρόμος τοῦ θανάτου: Θὰ φανῇ ἴσως παράξενον, εἰς ἀνθρώπους, ποὺ ἀρχίζουν τώρα τὴν ζωὴν μὲ τὴν χαρὰν καὶ τὴν ὀρμὴν τῆς νεότητος, νὰ ὀμιλῇ κανεὶς περὶ θανάτου. Καὶ ἔμωσ ποτὲ ἄλλοτε, νομίζω, δὲν εἶναι γονιμώτερον νὰ σκέπτεσαι τὸν θάνατον, ὅσον ἔταν νέος κανεὶς ἔχει ἐμπρὸς τοῦ πλούσια τὰ χρόνια τῆς ζωῆς του. Διότι ἡ σκέψις τοῦ θανάτου δὲν ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν ζωὴν, οὔτε εἶναι ἄρνησις τῆς ζωῆς. Ὅχι. Ἀποτελεῖ προέκτασιν τῆς ζωῆς μας πέραν ἀπὸ τὰ ὀλίγα χρόνια τῆς γήινης ὑπάρξεως, μὲ τὸ βαθύτερον νόημα, ποὺ τῆς χαρίζει. Βοηθεῖ τὴν ζωὴν νὰ νικήσῃ τὸν θάνατον ἢ σκέψις τοῦ θανάτου· διότι μόνον μὲ τὴν σκέψιν τοῦ θανάτου αἰσθανόμεθα, ὅτι ὁ θάνατος δὲν θέτει τελείαν καὶ παῦλαν εἰς τὴν ζωὴν καὶ ὅτι ἀποτελεῖ τὸ τέλος, ὄχι τὴν ἀρχὴν τῶν πόνων μας. Ἔτσι ἡ σκέψις τοῦ θανάτου θὰ σᾶς βοηθήσῃ νὰ εὑρετε ὄχι τί εἶναι ὁ θάνατος — αὐτὸ θὰ μείνη αἰώνια τὸ ἐπτασφράγιστον μυστικὸν τῆς θνητῆς μας ὑπάρξεως — ἀλλὰ πῶς πρέπει νὰ εἶναι ἡ ζωὴ.

★

Ἐπιτρέψατέ μου τώρα νὰ τελειώσω μ' ἕνα ἐπεισόδιον ἀπὸ τὸν Φαίδωνα. Ὀλίγας ὥρας προτοῦ νὰ κλείσῃ τὰ μάτια διὰ παντός, διηγεῖται ὁ Σωκράτης ἕνα περίεργον ὄνειρον. Ἀπὸ τὸν ὕπνον του συχνὰ μία φωνή, φωνὴ προσταγῆς

μαντική, τὸν ἐξυπνᾶ: Σώκρατες, μουσικὴν ποίει καὶ ἐργάζου. Τὰ ὄνειρα τὰ στέλλουν οἱ θεοί· καὶ ὁ Σωκράτης, πειθήνιος εἰς ἐκείνων τὰ προστάγματα, ἐκάθισεν εἰς τὴν μοναξιάν καὶ τὴν ἡρεμίαν τῆς φυλακῆς του γὰρ « ποιήσῃ μουσικὴν », καὶ ὁ πεζότερος τῶν ἀνθρώπων ἤρχισε γὰρ . . . γράφῃ στίχους, γὰρ στιχουργῆ τοῦ Αἰσώπου τοὺς μύθους. Ὅμως τώρα, εἰς τοῦ θανάτου τὰ πρόθυρα, τὰ μάτια τῆς ψυχῆς ἀνοίγουν, καὶ ὁ νοῦς, ἐλευθερωμένος ἀπὸ τῆς ἐπιγείου ζωῆς τὰ δεσμά, τώρα ποὺ ἀντικρῦζει τὸν ἄλλον κόσμον, ἀνοίγεται ὀλόκληρος πρὸς τὰ οὐράνια. Καὶ ὁ Σωκράτης τώρα ἐννοεῖ, ὅτι τοῦ θεοῦ τὰ λόγια δὲν ἔχουν ποτὲ τὸ νόημά των εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, πρόχειρον εἰς τοὺς ἀνάγνους καὶ τοὺς πολλούς. Ἄργα καὶ ἡσυχά τοῦ ἀποκαλύπτεται ἡ βαθυτέρα σημασία τῆς θείας προσταγῆς. Ἡ μουσική, ποὺ ζητεῖ ὁ θεός, δὲν εἶν' ἓνα κοινὸν τραγούδι. Ἡ ζωὴ του εἶναι ὀλόκληρος, μία ζωὴ ἀφιερωμένη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὠραίου, τοῦ ἀληθινοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς σύγχορδος δοξολογία πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα, πρὸς τὸν ὠραῖον θεὸν τοῦ φωτὸς καὶ τῆς τέχνης. Εἰς αὐτὴν τὴν δοξολογίαν πρόκειται γὰρ προσθέσῃ τώρα μὲ τὸν θάνατόν του τοὺς τόνους τοὺς γλυκυτέρους καὶ ἀρμονικωτέρους. Ἔτσι καὶ ὁ κύκνος, ὁ ὁμόδουλος καὶ ἱερός τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔτσι καὶ τ' ἄλλα τοῦ δάσους τὰ πουλιά, τραγουδοῦν γλυκύτερα, πρὶν ν' ἀποθάνουν, πρὸς δόξαν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅχι ἀπὸ τὸν πόνον τῆς ζωῆς των ποὺ σβήνει, ἀλλ' ἀπὸ τὴν χαρὰν τοῦ λυτρωμοῦ ποὺ τοὺς ἀνοίγεται· καὶ εἶναι τὸ τραγούδι των ὅχι μοιρολόγημα τῆς ζωῆς, ὑμνολόγημα εἶναι τοῦ θείου.

Εἰς παρομοίαν μουσικὴν ὀφείλει συνειδητὰ καὶ κάθε ἄνθρωπος γὰρ συντονίσῃ καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατόν του. Δὲν χρειάζεται ν' ἀπαρνηθῇ πρὸς τοῦτο τὴν ζωὴν, οὔτε μονόπλευρα γὰρ τὴν περιορίσῃ. Ἰσα-ἴσα ὅλοι τῆς ζωῆς οἱ τόνοι καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀκόμη ἀδυναμίας αἱ ἐκδηλώσεις, καὶ τὸ κλάμα καὶ τὸ γέλιο, καὶ ἡ σιωπὴ καὶ τὸ τραγούδι, καὶ ἡ οἰμωγὴ τοῦ πόνου καὶ τῆς χαρᾶς ὁ ἀλαλαγμός, καὶ τῆς ἀγωνίας ἡ κραυγὴ καὶ τῆς ἀγάπης τὸ ψιθύρισμα καὶ ἡ προσευχὴ καὶ ὁ θρίαμβος καὶ ἡ συντριβὴ καὶ ἡ ἐλπίδα καὶ τῆς ὀργῆς ἡ κατάρρα καὶ τῆς συμπόνιας τὸ γλυκομίλημα — ὅλα, ὅλα, χωρὶς ἐξαίρεσιν καὶ χωρὶς διάκρισιν, ἡμπορεῖ καὶ πρέπει ν' ἀποτελέσουν τὴν πολύφωνον ἀρμονίαν, ποὺ θ' ἀναδῆ ὡς θυσία αἰνέσεως πρὸς τὸν πατέρα τῶν φώτων. Ἄρκει ἡ φιλοσοφία γὰρ κατευθύνῃ μ' ἀριστοτέχνου χέρι τὸ μέτρον καὶ τὸν ρυθμόν, τὸν καιρὸν καὶ τὸ νόημα τοῦ καθενός. Χωρὶς ἐκείνην, παραφωνίαι, δυσαρμονίαι, χάος.

Αὐτὴν τὴν ἀρμονίαν ἀπεκάλυψαν διὰ πρώτην φοράν εἰς τὸν κόσμον οἱ Ἑλληνας, ἀπεκάλυψεν εἰς τὴν ἄσπιλον καθαρότητά της ὁ Ἕλληνας μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ὁ Πλάτων. Μὲ τὴν βαθύτατα συμβολικὴν τῆς σημασίαν ἀποδεικνύει τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν ἢ σκηνὴ ἀπὸ τὰς τελευταίας στιγμᾶς τῆς ἐπιγείας ζωῆς του, ποὺ μᾶς κατέστησε γνωστὴν ἓνας πάπυρος ἀπὸ τὰς καταχωσθείσας πόλεις τοῦ Βεζουβίου. Ὁ φιλόσοφος — εὐρίσκεται πλέον εἰς τὰ 81 χρόνια του — εἶναι στὸ κρεβάτι μὲ πυρετὸν δυνατὸν. Ἐνας « Χαλδαῖος », ἀντιπρόσωπος τοῦ σοφωτέρου ἔθνους τῆς Ἀνατολῆς, ἔρχεται εἰς τὰς Ἀθήνας· θέλει γὰρ γνωρισθῇ προσωπικῶς μὲ τὸν Ἕλληνα, ποὺ εἶχε κατακτήσει τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν ἡσυχίαν τοῦ κήπου τῆς Ἀκαδημείας μὲ τὸ πνεῦμα του, χρόνια πολλὰ πρὶν γὰρ τὸν κατακτήσῃ μὲ τὸ σπαθί του ὁ Ἀλέξανδρος. Ὁ Πλάτων, παρ' ὄλον τὸν πυρετὸν του, δέχεται τὸν ἐπισκέπτην μὲ τὴν λεπτότητα τοῦ ἀληθινοῦ ἀριστοκράτου. Μία αὐλητρίς ἀπὸ τὴν Θράκην καλεῖται γὰρ παίξῃ. Εἰς μίαν στιγμὴν ὅμως παραφωνεῖ· ὁ Πλάτων τὸ ἀντιλαμβάνεται μέσα εἰς τὴν ἑξαψιν τοῦ πυρετοῦ καὶ τῆς ἐπιβάλλει μ' ἓνα κίνημα τοῦ δακτύλου γὰρ παύσῃ· καὶ ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ

Χαλδαίου ξεφεύγει ἡ ὁμολογία, ὅτι μόνον ἓνας Ἕλληνα εἶναι ἱκανὸς καὶ νὰ αἰσθανθῆ καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἀληθινὴν ἁρμονίαν. Τὴν νύκτα ὁ πυρετὸς ἐδυνάμωσε, καὶ τὸ πρῶτον τοῦ φιλοσόφου ἡ ψυχὴ εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς τὰ Ἁλύσια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τοῦ Θεοῦ ἡ πρόνοια καὶ ἡ ἀγάπη τὴν εἶχε καταπέμψει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους.

Ἄλλ' ὁ Πλάτων, Δεσποινίδες, δὲν ἔζησε καὶ δὲν ἀπέθανε, δὲν ἐδίδαξε καὶ δὲν ἠγάπησεν εἰς μάτην. Αἰώνων παράδοσις ἀδιάκοπος ἀνοίγεται ἀπὸ τὴν πρώτην ἐμφάνισίν του εἰς τὸν κόσμον τοῦ πνεύματος, αἰῶνες ἐζήτησαν καὶ ἠύραν εἰς τοὺς διαλόγους του τὸ φῶς καὶ τὴν δύναμιν πρὸς τὴν ζωὴν. Ἐκεῖ θὰ τὰ ζητήσετε καὶ σεῖς, ἐκεῖ τὰ ζητοῦμεν ὅλοι μας, ἰσόβιοι ἐκείνου μαθηταί, καὶ ἡμεῖς πού ὡς ἔργον μας ἔχομεν τὴν μελέτην του καὶ ὅσοι οὔτε τὸ ὄνομά του δὲν ἐγνώρισαν ποτὲ καὶ ποτὲ δὲν ἔμαθαν, ὅτι τοὺς πολυτιμότερους θησαυροὺς τοῦ πολιτισμοῦ μας, τὸν λόγον καὶ τὸν ἔρωτα καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ἐκείνου ἐχάρισε τὸ πνεῦμα πρὸς τοὺς ἀνθρώπους — καὶ ἀκόμη χαρίζει.

Διότι μὴν τὸ λησμονεῖτε, Δεσποινίδες. Ἡ δίκη καὶ ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους δὲν εἶναι ἀπλοῦν ἱστορικὸν ἐπεισόδιον τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας τοῦ 399 π. Χ. Εἶναι ὑπόθεσις παγκόσμιος, καθολικὴ τοῦ ἀνθρώπου ὑπόθεσις, εἰκὼν καὶ σύμβολον τῆς μοίρας του. Ἔτσι τὴν ἀντελήφθη καὶ τὴν ἀπεκάλυψεν ὁ Πλάτων· ἔτσι μετὰ 400 χρόνια ὁ Παῦλος ἀντελήφθη καὶ ἀπεκάλυψε τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Γολγοθᾶ. Καὶ ὅπως ἐκείνη ἡ σκηνὴ συμβολικῶς ἐπαναλαμβάνεται κάθε φοράν πού θὰ συγκεντρῶνῃ τοὺς ἀνθρώπους ἢ πίστις εἰς τὸ ἀπόλυτον καὶ ἢ προσδοκία τοῦ λυτρωμοῦ, ἔτσι καὶ ἡ δίκη τοῦ Σωκράτους ἐπαναλαμβάνεται ὡς συμβολικὴ λειτουργία τοῦ νοῦ κάθε φοράν πού ὁ ἄνθρωπος θὰ εὔρεθῃ πρὸ τῶν μεγάλων ἀποφάσεων, ὅσοι ρυθμίζουν τὴν τιμὴν καὶ τὴν καθαρότητα τῆς ψυχῆς του. Ὁ καθένας μας, Δεσποινίδες, θὰ καθίσῃ, καὶ ἅπαξ καὶ πολλάκις, δικαστῆς ὑπεύθυνος, διὰ νὰ κρίνῃ, ἂν ὁ Σωκράτης, πού ζῆ, πού πρέπει νὰ ζῆ μέσα μας, δύναται νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τῆς ἐρεύνης καὶ τοῦ ἐλέγχου. Μὴν ἀκολουθήσετε τοὺς Ἀθηναίους δικαστάς, μὴ θελήσετε νὰ τὸν καταδικάσετε μέσα σας εἰς τὴν σιωπὴν καὶ τὸν θάνατον. Ἄγρυπνα καὶ ἀκοίμητα, δυνατὰ καὶ ἐπιβλητικὰ ἀφήσετε ν' ἀντηχῆ εἰς τῆς ψυχῆς σας τὰ βάθη, εἰς τὴν σκέψιν καὶ εἰς τὴν ἀγάπην σας, εἰς τὸν πόνον καὶ εἰς τὴν δρᾶσιν σας, ἢ ἀπολλώνια προσταγὴ

Μουσικὴν ποίει καὶ ἐργάζου.